
Jarkko Tontti, Kaisa Mäkelä ja
Heta Gylling (toim.)

Filosofien oikeus I

Julkaisuvaliokunta

Raimo Lahti, puheenjohtaja

Markku Helin

Mika Hemmo

Risto Nuolimaa

Lea Purhonen, sihteeri

Tilausosoite

Suomalainen Lakimiesyhdistys

Kasarmikatu 23 A 17

00130 Helsinki

p. (09) 603 567, f. (09) 604 668

s-posti: sly@lakimies.org

www.lakimies.org

Kannen kuva: La Justice, B 5 rés., Bd II, fol. 20.

(julkaistu Bibliothèque Nationalel luvalla)

Kannen suunnittelu: Heikki Kalliomaa

© 2001 Suomalainen Lakimiesyhdistys ja kirjoittajat

ISSN 1458-0446

ISBN 951-855-188-X

Gummerus Kirjapaino Oy, Saarijärvi 2001

Sisällys

Esipuhe	7
1 Platon ja oikeudenmukaisuus vailla takeita	11
<i>Mikko Lahtinen</i>	
2 Laki vapauden osatekijänä. Aristoteleen onnellinen kansalaisvaltio ja laki	35
<i>Juha-Pekka Rentto</i>	
3 Stoalainen oikeus- ja yhteiskuntafilosofia	55
<i>Juha Sihvola</i>	
4 Laki hyveen toteuttajana. Tuomas Akvinolaisen oppi ihmisluonnosta ja laki ...	69
<i>Juha-Pekka Rentto</i>	
5 Valtio ja sen lait modernissa luonnonoikeusperinteessä	87
<i>Petter Korkman</i>	
6 Thomas Hobbes tämän päivän näkökulmasta	109
<i>Juha Tolonen</i>	
7 John Locke ja yksityinen omaisuus	123
<i>Matti Häyry</i>	
8 G. W. Leibnizin oikeusfilosofia	133
<i>Markku Roinila</i>	
9 Montesquieu: miksi lakeja ja mitä lakien takana	153
<i>Antero Jyränki</i>	
10 Immanuel Kant ja oikeuden moraaliset perusteet	169
<i>Jussi Kotkavirta</i>	
11 Jean-Jacques Rousseau yhteisöllisyyden korostajana	187
<i>Heta Gylling ja Marianna Raulo</i>	
12 Jeremy Bentham ja klassinen utilitarismi	203
<i>Matti Häyry</i>	
13 John Stuart Mill, vapaamielisyys ja yksilön autonomia	215
<i>Heta Gylling</i>	
14 Liberaalisia ja konservatiivisia piirteitä Hegelin oikeusfilosofiassa	225
<i>Markus Wahlberg</i>	
15 F. C. von Savigny ja ”historiallinen koulu”	249
<i>Kevät Nousiainen</i>	
16 Karl Marx’ kritiska rättssteori	273
<i>Lars D. Eriksson</i>	
17 Rudolf von Jhering – oikeus yhteiskunnan elinehtoja suojaamassa	285
<i>Kimmo Nuotio</i>	
18 Hans Kelsen – kriittinen esittely	313
<i>Hannu Tapani Klami</i>	
Kirjoittajat	325

6 Thomas Hobbes tämän päivän näkökulmasta

Thomas Hobbes syntyi Englannissa vuonna 1588. Hän oli vaatimatonta syntyperää, mutta saattoi kuitenkin ystäviensä avustuksella opiskella Oxfordin yliopistossa. Suoritettuaan loppututkinnon hän siirtyi erään aatelistperheen palvelukseen kotiopettajaksi ja sihteeriksi. Toimi tarjosi hänelle mahdollisuuden matkustella Ranskassa, missä hän oleskeli pitkähköä ajanjaksoja. Näillä matkoillaan hän tutustui tarkemmin Eukleideen geometriaan, josta hän sai valtioteoreettisille tutkimuksilleen deduktiivisen metodin, jonka vaikutus tulee hyvin selvästi ilmi hänen teoksissaan. Lisäksi hänellä oli mahdollisuus tutustua uuteen luonnontieteeseen. Hän tapasi Euroopan matkoillaan mm. Galilein. Hobbesin ideana oli kirjoittaa yleisesitykset paitsi valtioteoriasta, myös ihmisestä ja luonnosta. Hänen tunnetuimpia teoksiaan jäljempänä tarkemmin käsiteltävän *Leviathan*-teoksen (1651) ohella ovat *De cive* (1642), *De corpore* (1655). Viimeksi mainittu oli silloisen fysiikan yleisesitys.

Englannin kansalaissodassa Hobbes oli lähinnä Stuartien kannattaja. Hänen realistinen tapansa puolustaa kuninkaan yksinvaltaa oli kuitenkin sellainen, jota kuninkaan kannattajat eivät voineet hyväksyä. Hän joutui täten itse asiassa kansalaissodan molempien puolien inhoamaksi. Hengenvaaraa hänellä ei kuitenkaan ollut, sillä hän oleskeli kansalaissodan aikana Pariisissa ja palasi Englantiin vasta vuonna 1652. Tämän jälkeen hän jatkoi vielä kirjallista toimintaa ja julkaisi Englannin kansalaissotaa kuvanneen klassiseksi tulleen teoksen *Behemot* (1668). Hobbes kuoli vuonna 1679. Todettakoon vielä, että teosten *Leviathan* ja *Behemot* nimet ovat peräisin raamatusta Jobin kirjasta. Niiden valinta ei todellakaan ollut satunnainen, vaan Jobin kirjalla ja Hobbesin yhteiskuntateorialla on tietty sisäinen yhteys.

Aluksi

Thomas Hobbes kuuluu epäilemättä uuden ajan yhteiskuntafilosofian klassikoihin. Hän on merkityksellinen samalla tavalla kuin esim. Machiavelli Italiassa tai Jean Bodin Ranskassa. He kaikki kuuluvat uuden ajan alun yhteiskunnallisiin ajattelijoihin, joille kaikille oli ominaista keskiaikaisen aristoteelisen perinteen, jota Tuomas Akvinolainen tyypillisesti edusti, vastustus ja tarve määritellä yhteiskunta ja sen tapahtuminen voisi sanoa dialektisesti tätä perinnettä vastaan.

Yhteiskuntateorian klassikoita lähestyttäessä on ensinnäkin syytä muistaa, että yhteiskuntateoria oli vielä uuden ajan alussa hyvin kokonaisvaltainen. Se on yhtä hyvin valtioteorian, juridiikan, sosiologian tai taloustieteen aatehistoriaa. Tämän päivän spesialisoituneet tiedekategoriat eivät sovellu näihin oppeihin. Seuraavassa käytetään termiä ”yhteiskuntateoria”, koska se on terminä kattavin.

Yhteiskuntateorian klassikoita tutkittaessa on ensin huolellisesti harkittava sitä näkökulmaa, josta käsin tarkastelun kohteena olevaa ajattelijaa tarkastellaan. Meillä on periaatteessa käytettävissä kaksi eri perspektiiviä. Yhteiskuntatieteissä (valtio-oppi, sosiologia, taloustiede ja juridiikka) on nykyään vallitsevana kehityksen näkökulma: yhteiskunta ja yhteiskuntaa koskevat opit ja teoriat tämän ajattelun mukaan ovat ennen kaikkea ajassa kehittyviä. Tästä seuraa, että kunkin mainitun tieteenalan oppihistoria nähdään historiana ”pimeydestä valoon”. Nykyinen ajattelu on tämän mukaan aina parasta ja oppihistoria on lähinnä kuvausta puutteellisesta ajattelusta, jonka puutteet tieteen kehitys on vähitellen poistanut. Oppihistoria on tästä näkökulmasta eri asia kuin tänä päivänä harjoitettu tiede. Kuvattu kehitysperspektiivi, joka on vallalla kaikissa mainituissa yhteiskuntatieteissä, erottelee vastaavasti alan oppihistorian itse tieteestä sellaisena kuin sitä tällä hetkellä harjoitetaan.

Kehitysperspektiivi ei kuitenkaan ole yksinomainen näkökulma oppihistoriaan. Tietyillä aloilla, jotka kylläkin useimmin ovat yhteiskuntatieteiden ulkopuolella, asioita katsotaan toistuvuuden ja pysyvyyden näkökulmista. Tällöin ajatellaan, että tietyt ongelmat toistuvat ajassa ja niiden perusrakenne on pysyvä. Näin esimerkiksi on ymmärrettävää, että filosofiassa kreikkalainen ajattelu (Sokrates, Platon, Aristoteles jne.) on koko ajan ajankoh- taista ja siihen palataan filosofian tutkimuksessa yhä uudelleen. Aika kehityksen ulottuvuutena ei ole läsnä samalla tavalla kuin kehityksen perspektiivissä. Yhteiskuntatieteissäkin toistuvuuden näkökulma esiintyy, mutta

verrattain harvoin. Yhteiskuntateorian klassikkoja tutkittaessa tämä näkökulma on kuitenkin keskeinen, jos tarkoituksemme on ymmärtää, mitä klassikot ovat todella tarkoittaneet ja oppia jotain tämän päivän yhteiskuntatieteilijä, juridiikka mukaan luettuna, varten. Seuraavassa pyrimme tarkastelemaan Thomas Hobbesia jälkimmäisestä näkökulmasta. Esityksen tavoitteena on osoittaa, että Thomas Hobbes on jatkuvasti ajankohtainen. Hän tuo esille ongelmia, jotka vaativat vastausta nykyäänkin.

Kun tarkastellaan ajassa pysyviä ja alati toistuvia ongelmia ja niitä koskevia analyysejä eri aikoina, on tehtävänä löytää keskusteluyhteys menneisyyden esitysten ja niiden tekijöiden kanssa. Tämä edellyttää sitä, että ensin on rekonstruoitava se intellektuaalinen ja yhteiskunnallinen tilanne, jossa tutkimuksen kohteena oleva teos on syntynyt. Tässä aikakauden rekonstruktiossa on tietysti tärkeä tuntee ulkonaiset olosuhteet ja niissä tapahtuneet muutokset. Tätäkin keskeisempää on kuitenkin ymmärtää aikakauden ajattelun tapa ja sen sisältö. Vain tämän perusteella voimme ymmärtää tutkimuksen kohteena olevan klassikon argumentaatiota ja voimme arvioida sen yleistä pätevyyttä ja merkitystä tämän päivän kannalta. Thomas Hobbesin yhteiskuntateoria kuuluu aikakauteen uuden ajan alussa. Sen ajan valtioteoriaa kutsutaan yleisesti opiksi valtion tarkoituksesta (*reason of state, ratio status imperii*).

***Reason of state* -oppi**

Reason of state -opilla tarkoitetaan uuden ajan alun valtiollista ja yhteiskunnallista ajattelutapaa, jota voidaan luonnehtia nimenomaan aristoteelisen perinteen vastaiseksi. Sen tausta oli epäilemättä yhteiskuntien muutoksissa uuden ajan alussa ja niissä lukuisissa sodissa, joita kutsuttiin uskonsodiksi, mutta jotka itse asiassa olivat seurausta keskiaikaisen yhteiskunnallisen järjestelmän rappeutumisesta. Pyhän saksalais-roomalaisen valtakunnan tapahtumat ja rauhattomuudet ovat tästä valaiseva esimerkki kuten myös hugenottisodat Ranskassa ja kaupunkivaltiojärjestelmän sortuminen Italiassa. Thomas Hobbes itse eli Englannin kansalaissodan aikana, jonka lopputulos oli keskiaikaisen järjestyksen muutos kohti modernia englantilaista yhteiskuntaa. Keskiaikaisen yhteiskuntajärjestyksen rapautumisella oli tietysti omat syynsä, josta varmasti aivan keskeisin oli kaupunkien ja kaupallisten elinkeinojen laajentuminen ja syventyminen. Keskiajan feodaalinen yhteiskuntajärjestys oli ennen kaikkea maaseudun järjestystä, johon kaupunkimainen

elämänmuoto ei sopinut. Kaupunkien mahdin kasvu oli koko keskiajan tavallaan tapahtunut feodaalisen järjestelmän ulkopuolella kaupunkien erivapauksien turvin. Kaupunkilaisen elämänmuodon laajentuminen ja kaupunkien mahdin kasvu (raha liikkui kaupungeissa) mursi feodaalisen järjestelmän. Tämä ymmärtääkseni on uuden ajan alun muutosten sosiaalinen tausta. Tämän esityksen kannalta on kuitenkin tätä oleellisempaa kysyä, miten tämä murros toteutui ihmisten ajattelussa. Mikä muuttui ja miten?

Keskiaikaisen yhteiskuntajärjestelmän, sellaisena kuin se oli 1200-luvun viimeisistä vuosikymmenistä lähtien, keskeinen ajatuksellinen hahmotustapa (ehkä voitaisiin sanoa paradigma) oli aristoteelinen todellisuuden näkemys nimenomaan sellaisena kuin Tuomas Akvinolainen sen oli muotoillut. Tämän ajattelutavan mukaan todellisuus on järjestäytynyt kosmos, jossa kaikilla asioilla on oma paikkansa ja oma tarkoituksensa. Järjestelmän ylin käsite ja asia oli Jumala, joka oli samalla luomakunnan luoja. Eloton ja elollinen luonto, ihminen ja yhteiskunta jne. olivat tämän luomakunnan eri tasoja, joilla kullakin tasolla ja kyseisen tason asialla oli tarkoitus tässä kokonaisuudessa. Yhteiskunta ja sen eri laitokset olivat tämän hierarkkisen järjestyksen osia. Katolisen kirkon asema oli tässä järjestyksessä periaatteessa keskeinen: Sen kautta ihmiset saattoivat tavoitella viimekäteistä päämääräänsä, yhteyttä Jumalaan. Kirkolla oli luonnollisen ilmoituksen (järki) lisäksi tehtävänä tulkita Jumalan antamaa erityistä ilmoitusta (raamattua), joka oli syvimmän viisauden lähde.

Tämä järjestelmän vastustus lisääntyi keskiajalla aluksi erilaisten uskonnollisten virtausten toimesta, jotka kiistivät katolisen kirkon aseman uskon ainoana oikeana tulkitsijana ja välittäjänä ihmisen ja Jumalan välillä. Tärkein näistä vastustavista liikkeistä oli fransiskaanien kerjäläismunkkikunta. Kyseinen yhteisö joutui riitaan virallisen katolisen kirkon kanssa omistusoikeuden luonnetta koskevassa kysymyksessä. Oman luonteensa mukaisesti munkkikunta kieltäytyi omistamasta mitään perustellen sitä katsomuksella, jonka mukaan koko omistusoikeus on seurausta ihmisluonteen itsekkyydestä. Todelliset Kristuksen seuraajat eivät tarvitse omaisuutta. He elävät kirjaimellisesti laupeudesta. Tämä näkökanta oli jyrkässä ristiriidassa katolisen kirkon opin kanssa, jonka mukaan kunkin tuli elää säätynsä mukaisesti ja täyttää tehtävänsä omalla paikallaan. Fransiskaanit puolestaan katsovat, että hengen valtakunnan ja maallisen yhteiskunnan välillä on selvä ero. Todellisuus on toisaalta lainalaista. Jumala on asettanut luonnolait, jotka vaikuttavat ihmisissäkin. Toisaalta on Kristuksen todellisten seuraajien yhteisö, jossa maallisen yhteiskunnan lainalaisuudet eivät päde. Se

on tässä mielessä vapauden valtakunta.

Todellisuus tuli näin jaettua kahtia, ja se merkitsi ristiriitaa aristoteelisen ajattelutavan kanssa. Ensinnäkin luonnon osalta oli luovuttava aristoteelisista selityksistä, jonka mukaan kaikilla luonnon asioilla on joku tarkoitus todellisuuden kokonaisuudessa. Tarkoitukset kuuluvat ”hengen valtakuntaan”. Siis oli kehitettävä toinen perusparadigma luonnon ymmärtämiseksi. Luonto on lainalaista; Jumala on asettanut luonnonlait ja luonto toimii tämän mukaan. Tämä luonnonlaki käsitettiin kuitenkin uudella tavalla. Usein tuon ajan kirjoituksissa käytettiin usein vertausta luonnosta mekanismina. Luonto on kuin kello, ja Jumala on kuin kelloseppä, joka on luonut kellon ja pannut sen käyntiin. Luonto toimii sen jälkeen omien säännönmukaisuuksiensa mukaan. Galilein aurinkokunnan uusi selitys oli juuri tämän idean mukainen. Toisaalta todellisuuteen kuuluu myös ”kellosepän näkökulma”. Kelloseppä (siis Jumala) edustaa vapautta: hän ei ole luomuksensa lainalaisuusiensa alainen. Huomattavaa tässä ajattelutavassa on siis luoja ja luomakunnan välinen ero, kun sen sijaan keskiajalla korostettiin Luojan ja luomakunnan yhteyttä.

Tässä uudessa todellisuuden hahmotustavassa ihminen on tavallaan kahdessa ”valtakunnassa”. Toisaalta hän on luonnon osa, toisaalta ihminen voi kuulua ”vapauden valtakuntaan”. Tätä ajattelutapaa ilmentää hyvin selvästi mm. Lutherin ”kahden valtakunnan oppi” (*Zwei Regimenten Lehre*). Luonnon osana ihminen käyttäytyy (luonnon) lain alaisesti: Hän on, näin ajateltiin, intohimojensa vietävänä. Itsekkäät intohimot (halu saada valtaa, omaisuutta ja kunniaa) olivat ne voimat, jotka selittivät ihmisten toimintaa vähän siten kuin painovoima selittää mekaniikan tapahtumia. Ero oli vain siinä, että ihmisellä oli järki näitä tavoitteita toteuttamassa. Sen vuoksi hänen toimintaansa ei voitu laskea yhtä helposti kuin kappaleen liikettä mekaniikassa. Juuri tässä oli ero mekaniikan ja valtiotaidon välillä.

Toisaalta Ihminen saattoi kuulua ”hengen valtakuntaan” sikäli kun hänen toimintansa ei ole näin selitettävissä. Ihminen, ymmärtämällä luonnollisen yhteisön rajallisuuden saattoi tajuta, että luonnollisten intohimojen toteuttaminen ei ollut järkevää hänen oman lopullisen päämääränsä kannalta. Tämän oivaltaminen, niin ajateltiin, oli kristinuskon perussisältö. Ihmiset, jotka elivät tämän mukaan olivat jo täällä maan päällä Jumalan valtakunnan osallisia.

Maallinen yhteiskunta on pääasiassa ”luonnollisten” ihmisten muodostama yhteisö. Luonnollisena ihminen on *per definitionem* intohimojen vietävänä. Kun useat yhtä aikaa tavoittelevat valtaa, omaisuutta ja kunniaa, on

selvää, että tuloksena on ristiriita eri ihmisten tavoitteiden välillä. Jos yhdellä on tietty omaisuus, se ei voi olla toisella, jos yhdellä on valta, toiset ovat sen alaisia ja jos yhdellä on kunnia, toisilla sitä ei voi olla. Tästä seuraa uuden ajan *reason of state* -opin peruslähtökohta: Ihmisten välisen luonnollisen kanssakäymisen muoto on kaikkien sota kaikkia vastaan. Yhteiskunnassa ei ole mitään luonnollista harmoniaa, kuten keskiajalla ajateltiin, vaan harmonia (järjestys) on aina tehty (*artificial*). Se on julkisen vallan tarkoitus (*reason of state*). Tässä suhteessa Martin Luther kahden valtakunnan oppeineen Saksassa, Jean Bodin hugenottisotien aikaisessa Ranskassa ja Thomas Hobbes kansalaissodan Englannissa ajattelivat samalla tavalla. Se oli 1500–1600-lukujen valtioteoriassa yleinen ajatus.

Mainittua ajatusta havainnollistettiin usein analogialla: Mitä Jumala on suhteessa luontoon, sitä ruhtinas on suhteessa yhteiskuntaan. Jumala on asettanut mm. luonnonlait, jonka mukaan luonto toteuttaa tiettyä harmoniaa, kuten aurinkokunnan järjestelmä osoitti. Ruhtinaan on vastaavasti luotava harmonia yhteiskuntaan pääasiassa itsekkäiden ihmisten välille. Rauhahan luominen edellyttää valtaa, joka on ja jonka tulee olla periaatteessa rajaton. Muussa tapauksessa sodat ja väkivalta ihmisryhmien välillä jatkuvat. Tämän ajattelutavan realismi omana aikanaan tulee erittäin vakuuttavasti esille esimerkiksi Golo Mannin kirjasta *Wallenstein*, joka kuvaa 30-vuotisen sodan todellisuutta, jossa jokainen ruhtinas yritti tavoitella lisää valtaa ja asemaa. Uskonto oli siinä kamppailussa tosiasiasaivuseikka.

Tämä on se ajan yleinen intellektuaalinen viitetausta, jossa Thomas Hobbes eli. Seuraavassa tarkastellaan lähemmin Hobbesin yhteiskuntateoriaa hänen pääteoksensa Leviathanin valossa.

Teoksen metodi

Nimi Leviathan viittaa Raamattuun, tarkemmin sanottuna Jobin kirjaan Vanhassa testamentissa (luvut 40–41). Leviathan oli raamatun ajan ihmisille pelottava ja mahtava eläin (todennäköisesti sillä tarkoitettiin krokotiilia). Jumala puhutellessaan Jobia käyttää sitä demonstraationa omasta vallastaan ja ihmisen pienuudesta ja siitä, miten ihminen ei voi ymmärtää Jumalan luomistyötä. Hobbes käyttää termiä, koska hän haluaa korostaa yhteiskunnan mahtavuutta suhteessa yksityiseen ihmiseen ja sitä, että yhteiskunnan välttämättömyys ei ole yksityisen ihmisen järkeä kumottavissa.

Teoksen esipuheessa tulee välittömästi näkyviin uuden ajan alun luonnontieteellinen ajattelutapa. Hobbes toteaa heti esipuheensa alussa, että Jumala

on luonut todellisuuden, jota ihminen pyrkii jäljittelemään omilla taidoillaan. Hän on luonut näin mm. koneet (*automata*). Ne ovat ikään kuin tehtyjä eläimiä, joilla on *artificial life*. Merkittävää tässä analogiassa on luonnon käsittäminen koneen (*automata*) kaltaisena. Sen jälkeen Hobbes jatkaa analogiaa. Hän toteaa, että ihminen on luonut myös yhteiskunnan, joka on *artificial man*, mutta fyysistä ihmistä suurempi ja mahtavampi. Siinä suvereeni on ikään kuin sielu, joka antaa elämän yhteiskunnalle, täytöntöön panevat virkamiehet yhteiskunnan niveliä. Palkinnot ja rangaistukset, joilla virkamiehet ja yhteiskunnan jäsenet pakotetaan toteuttamaan suvereenin tahtoa, täyttävät samaa tehtävää kuin hermot ruumiissa, lait (*equity and laws*) ovat yhteiskunnan luotu järki (*artificial reason*) jne. Toisin sanoen yhteiskunta on *artificial nature*. Jumala on luonut luonnon lait ja suvereeni luo vastaavasti yhteiskunnan lait aikaansaadakseen yhteiskuntaan samanlaisen harmonian kuin luonnossa on, esimerkiksi aurinkokunnan järjestelmässä.

Teoksen metodi on erittäin huolellisesti ajateltu: Yhteiskunta koostuu ihmisistä. Tutkittaessa yhteiskuntaa (*as a matter*), on ensin katsottava, kuinka yksityinen ihminen toimii, mitkä ovat häntä liikuttavat voimat, sen jälkeen ajateltava ihmisiä yhdessä ryhmänä rajoitetussa sosiaalisessa tilassa. Tulos voidaan saada "laskemalla", mitä tapahtuu, kun jokainen ihminen tässä tilassa toimii "luontonsa" mukaisesti. Tulos on kaikkien sota kaikkia vastaan. Tästä voidaan johtaa järjestäytyneen yhteiskunnan ehdot ja julkisen vallan (suvereenin) tehtävät.

Uuden ajan alun luonnontieteen (mm. Galilei ja Descartes) uutuus oli siinä, että havainnot tulivat keskeiseksi luonnontieteen tiedon lähteeksi. Sen ohella siinä oli kuitenkin myös eräs toinen elementti, joka ilmeni havainnoilla todennettavien hypoteesien laatimisessa. Kun Galilei suoritti mittauksiaan Pisan tuomiokirkon tornissa, hänellä oli jo tietty oletama siitä, mikä voisi olla havaintojen taustalla oleva struktuuri. Yleistäen voidaan sanoa, että uuden ajan alussa ajateltiin luonnon olevan näennäisesti monimuotoinen, mutta sitä tosiasiassa ohjaavat muutamat harvat lainalaisuudet. Ensin oli muodostettava perusoletuksien asioiden luonteesta, sen jälkeen oli deduktiivisesti pääteltävä, mitä seuraisi siitä, että kyseiset oletukset (aksiomat) ovat tosia. Saamme perusoletuksista seuraavat oletamat (hypoteesit), jotka ovat niin konkreettisia, että niiden paikkansa pitävyys voidaan empiirisin havainnoin todentaa (verifioida). Jos mainittujen perusolettamien seurannaispäättelmat osoittautuvat tosiksi, itse perusolettamien totuusarvo vahvistuu.

Mainitulla deduktiivisella päättelyllä oli klassinen esikuva: Eukleideen geometria. Sehän rakentuu ensinnäkin käsitemääritelmille ja toiseksi perusolettamille. Koulugeometriassa yksinkertaistettuna oli vain yksi perusolettama: yhdensuuntaiset suorat eivät leikkaa toisiaan. Siitä ja käsitemääritelmistä johdettiin ensimmäiset ns. teoreemat ja näistä edelleen uusia teoreemoja. Koska mainittu perusolettama on äärellisessä avaruudessa varsin realistinen, ja koska teoreemat ovat loogisesti oikein johdetut, seuraa siitä, että kukin teoreema on myös empiirisesti mitaten tosi. On esimerkiksi varmaa, että kehäkulman asteluku on puolet vastaavansäteisen keskuskulman asteluvusta (eräs Eukleideen geometrian teoreema). Jos mittaukset eivät näin osoita, emme epäile itse teoreeman paikkansapitävyyttä, vaan havaintojamme.

Tämä hypoteettis-deduktiivinen ajatus on Hobbesin *Leviathan*-teoksen pohjastrukturi. Teoksessa viitataan valtioteorian luonteen osalta useassa paikassa geometriaan. Hobbes antaa ymmärtää, että yhteiskuntateoria tieteenä on analoginen päättelyn osalta mainitun matematiikan haaran kanssa. Tämän mukaisesti teoksessa lähdetään ajatuksesta, että ihmisyyhteisön luonne seuraa yksilöiden luonteesta. Sen vuoksi käsitellään sellaista abstraktia tilaa, josta Hobbes käyttää nimitystä ”luonnontila” (*state of nature*). Tämä on tila, jota ei ole koskaan esiintynyt puhtaana todellisuudessa, mutta jonka avulla voimme määritellä lähtökohtaolettamat, eli sen, mitä ihminen on alun perin, ”luonnostaan”. Sen jälkeen ajatellaan, mitä tapahtuu, kun tällaisia yksilöitä on useita rajallisessa tilassa. Tulos on kaikkien sota kaikkia vastaan. Siis yhteiskunnassa ei luonnostaan ole mitään ”harmoniaa”. Järjestys on tehtävä. Se on aina *artificial*. Se voidaan luoda, koska ihmiset järjellisinä olentoina voivat tajuta järjestyksen välttämättömyyden heidän omien tarpeittensa kannalta Tässä vaiheessa Hobbesin päättely siirtyy tosiasiallisuuden maailmasta normatiiviseen: Jos olet järkevä, on hyväksyttävä tietyt yhteiselämän ehdot. Tästä johdetaan muut yhteiselämän ja yhteiskunnan perusnormit.

On syytä muistaa, että tähän päättelyyn sisältyy sama logiikka kuin Eukleideen geometriaan. Jos lähtökohdat (aksiomat) ovat realistiset ja jos päättely on johdonmukainen, on lopputuloskin empiirisesti tosi. Ero geometrian ja valtioteorian välillä on vain siinä, että valtioteorian väitteiden (teoreemat) totuuden havaitseminen on todellisuuden tapahtumisen monimutaisuudessa vaikeampi kuin geometriassa. Hobbesin valtioteoria antaakin pikemminkin erään loogisesti perustellun näkökulman empiiristen valtiolisten ja yhteiskunnallisten asioiden tulkintaan. Näkökulma on äärimmäisen johdonmukaisesti kehitelty, mutta lopputulos on sellainen, että sen hy-

väksyminen oli ihmisille vaikeaa Hobbesin elinaikana. Englannin kansalaissodan molemmat osapuolet inhosivatkin Hobbesin oppeja. Seuraavassa tarkastelemme, kuinka Hobbesin päättely etenee.

***Leviathan*-teoksen keskeinen sisältö**

Teos alkaa, kuten jo totesimme, kuvauksella ihmisluonteesta. Sen jälkeen seuraa esitys ihmisistä luonnontilassa (*state of nature*). Tästä osasta käytäisin mielelläni termiä: ”oppi yhteiskunnallisesta mekaniikasta”.

Kun lähdetään asettamaan tiettyjä alkuolettamia (aksiomeja) ihmisestä luonnollisena oliona, on ilmeistä, että mitä vähemmän ja mitä yleisempiä olettamia ovat, sen parempi. Silloin nimittäin johtopäätöksetkin ovat yleisiä. Ne eivät koske vain englantilaista yhteiskuntaa 1600-luvun puolessa välissä, vaan yhteiskuntia yleensä.

Näin Hobbes on ilmeisesti ajatellutkin. Hänen alkulähtökohdissaan ei ole mitään joka viittaisi hänen elinaikansa eurooppalaisen yhteiskunnan erityispiirteisiin. Hänen näkökulmastaan ihmiset ovat pohjimmiltaan hyvin samanlaisia. Heillä kaikilla on itsesuojeluvaisto (*instinct of self-preservation*).

Tästä taas seuraa, että ihmiset pyrkivät turvaamaan oman olemassaolonsa. Sen toteuttamiseksi ihmisillä on tarve (*appetite*) hankkia valtaa olemassaolonsa varmistamiseen. Tämän ohella hänellä on muitakin itsekkäitä pyrkimyksiä. Hän tavoittelee mm. rikkautta ja kunniaa. Nämä tarpeet ovat kaikille ihmisille yhteisiä. Sen sijaan tarpeiden tyydytyksen kohteet vaihtelevat yksilöstä riippuen. Koska ollaan luonnontilassa ilman säädännäistä tai muuta oikeutta, jokaisella on yhtäläinen oikeus kaikkeen edellä mainittujen tarpeiden tyydyttämiseksi. Tämä on jokaisen ihmisen luonnollinen oikeus (*natural right*).

Tilanteessa jossa kaikki pyrkivät hankkimaan omaisuutta, valtaa ja kunniaa, tavoitteiden välille muodostuu välttämättä ristiriitaa. Jos omaisuus kuuluu yhdelle, se ei voi saman aikaisesti kuulua toiselle. Jos yhdellä on valtaa, toisilla ei sitä ole. Tästä seuraa johdonmukaisesti kilpailutilanne ihmisten välille, joka rikkoo ihmisten välistä rauhaa ja järjestystä. Pahimmillaan se kehittyy kaikkien sodaksi kaikkia vastaan. Tämä on ihmisten välisen suhteiden luonnollinen tila.

Järkensä avulla ihmiset tajuaavat, että heidän olemassaolonsa on mahdollisimman kehnolla tolalla. Jokainen joutuu pelkäämään omaisuutensa ja henkensä puolesta. Mikään ei ole turvassa. Järki sanoo tässä tilassa, että olisi syytä pyrkiä rauhaan muiden ihmisten kanssa jokaisen ihmisen pe-

rustarpeen, olemassaolon turvaamisen varmistamiseksi. Tätä järjen vaatimusta Hobbes kutsuu luonnon laiksi (*natural law*). Ongelma luonnontilassa on luonnon lain täytäntöönpano. Vaikka ihmiset haluaisivat rauhaa, he eivät voi luottaa, että muut tekevät samoin. Sen vuoksi heidän on turvaututtava pahimman varalle. Jos et itse uhkaa muiden omaisuutta tai henkeä, muut voivat kuitenkin olla uhkana. Siis on ehdittävä ensin. Tämä logiikka pitää ihmisten väliset suhteet entisellään. Luonnontilassa ei näin voi syntyä ihmisten välille mitään luottamusta, joka on rauhantilan ehdoton edellytys.

Tämä on ihmisen luonnollinen tila (*state of nature*). Kuten huomataan, sen perusluonne on johdettu lähtökohdistaan loogisella tavalla. Tästä tilasta ei ole muuta poispääsyä kuin siten, että jokainen ihminen luopuu jäänköksettä luonnollisista oikeuksistaan (*natural rights*). Tämä tapahtuu yhteiskuntasopimuksella. Tällä sopimuksella sopijapuolet luovuttavat kaikki oikeutensa suvereenille. Tämä suvereeni voi periaatteessa olla yksi ruhtinas (monarkia), joidenkin mahtavien ihmisten neuvosto (aristokratia) tai kaikkien yleinen kokous (demokratia). Jälkimmäisissä vaihtoehdoissa on se heikko puoli, että tämän kollektiivin jäsenten väliset suhteet ovat edelleenkin luonnollisten oikeuksien hallitsemat, josta seuraa sota kollektiivin jäsenten välillä. Sen vuoksi suvereenin on syytä olla yksi henkilö. Hän on siihen valittu, mutta hän ei ole itse yhteiskuntasopimuksen osapuoli. Hän ottaa suvereenin vallan vastaan, mutta hän ei voi rajoittaa tätä valtaansa. On nimittäin syytä huomata, että jokainen yritys sitoa suvereenin valtaa merkitsee *per definitionem*, että osa alamaisten luonnollisista oikeuksista jää näille. Silloin tältä osin valitsee luonnontila suvereenin ja vallanalaisten välillä. Se puolestaan edellä mainitun päättelyn perusteella johtaa sotaan. Rauha on ylläpidettävissä vain, jos suvereenilla on ehdoton valta. Tämä on valtion vallan peruste ja sen perusluonne.

Suvereenin vallan luonne ja alamaisten velvollisuudet

Suvereeni valta on ja sen tulee olla mainitun logiikan mukaisesti ehdoton. Suvereenin vallan rajoittaminen jollain periaatteilla tai sopimuksilla alamaisten kanssa on vastoin Hobbesin päättelyn mukaista järkeä. Aina, jos suvereenia valtaa on rajoitettu, seuraa ongelma: miten ratkaistaan rajoituksen todellinen sisältö, jos siitä syntyy erimielisyyttä suvereenin ja alamaisten välillä. Siihen ei ole mitään oikeudellista, moraalista tai muuta sääntöä; siis tilanne palautuu tältä osin luonnontilaan, joka johtaa yhteiskunnan hajoa-

miseen. Tämä on perustelu periaatteelle *princeps legibus solutus est* (ruhtinas on lain yläpuolella).

Suvereenin tehtävä määräytyy luonnon lain mukaan. Suvereeni valta on olemassa yhteiskunnan rauhan ylläpitämiseksi. Se on *reason of state* (valtion tarkoitus). Tästä seuraa sen sisältö. Suvereenin vallan tehtävänä on ensinnäkin määritellä yhteiskunnassa voimassa olevat säännökset mahdollisimman selkeästi ja todella tehokkaasti valvoa, että niitä noudatetaan. Tämä takaa yhteiskunnassa alamaishille oikeusvarmuuden ja se puolestaan synnyttää luottamusta (*bona fides*) yhteiskuntaan. Lain noudattaminen tässä käsitteellisessä järjestelmässä merkitsee nimenomaan suvereenin vallan tahdon noudattamista. Luvussa, jossa Hobbes käsittelee suvereenin asettaman tuomarin asemaa ja tehtäviä, hän nimenomaan korostaa, että mitkään ”ylipositiiviset” periaatteet (joita mm. sen ajan yliopistoissa opetettiin) eivät ole tulkinnassa päteviä ohjeita. Näissä yleensä aristoteelisen perinteen mukaisissa opeissa on periaatteita, joita pyrittiin asettamaan suvereenin vallankäytön yläpuolelle. Ne olivat sen vuoksi hylättäviä.

On selvää, että yksikään suvereeni valta ei voi stabilisoida valtaansa pelkän väkivaltakoneiston avulla. Sen vuoksi on vallankäytön kannalta erittäin oleellista, että suvereeni voi vaikuttaa ihmisten ajatuksiin ja nimenomaan käsityksiin oikeasta ja väärästä sekä todesta ja epätodesta.

Mitä nimenomaan moraaliseen tai juridiseen oikeuteen ja vääryyteen tulee, on se suvereenin määriteltävä. Ei nimittäin ole olemassa Hobbesin logiikan mukaan mitään materiaalisia ”luonnollisia oikeuksia”. Luonnon laki sanoo vain, että ihmisten on pyrittävä rauhaan. Se on myöskin moraalisesti pätevä periaate. Yhteiskuntasopimus ja sen luoma ehdoton suvereeni valta toteuttaa juuri tämän. Sen vuoksi suvereenin säätämien lakien noudattaminen on juridisesti ja moraalisesti oikein. Tämän asian selittäminen alamaishille on suvereenin tehtävä. Mitä sen sijaan tulee kysymyksiin, miten yhteiskunta on konkreettisesti järjestettävä ja miten omaisuus jaettava alamaisten välillä, siihen ei luonnon laki anna mitään vastausta. Näiden konkreettisten asioiden hoito on siis suvereenin vallan valinnassa. Jokainen omaisuuden jako yhteiskunnassa on aina ”mielivaltainen” (*arbitrary*). Jaon toteuttaminen on suvereenin vallan tehtävä yhteiskunnan kokonaisuuden etua silmällä pitäen. Alamaishen, joka on tyytymätön tähän, sopii muistaa, että ei ole muuta järjestystä kuin suvereenin säätämä järjestys. Se kaikesta huolimatta takaa järjestyksen, turvallisuuden ja luottamuksen yhteiskunnassa. Voimassa olevan järjestyksen vaihtoehto on luonnontila, joka on kaikille alamaishille vaihtoehtona järjestystä huonompi.

Hobbesin yhteiskuntateorian merkitys tämän päivän kannalta

Hobbesin deduktiivinen päättelymetodi, joka noudattaa Eukleideen geometrian päättelyihannetta, on tämänkin päivän näkökulmasta täysin pätevä. Lähtökohdat (ihmisen tarpeet luonnontilassa) eivät varmastikaan kuvaa kaikkea, mutta se mitä ne sanovat, on varsin realistista. Päättely lähtökohdista on johdonmukaista. Tässä mielessä lopputulostenkin on oltava jossain mielessä tosia ei ainoastaan Hobbesin aikana vaan yleensä. Oman käsitykseni mukaan ne avaavat erään ajattoman näkökulman tarkastella yhteiskuntaa, sen politiikkaa ja oikeutta. Tämä näkökulma on tänä päivänä yhtä ajankohdainen kuin 1600-luvulla.

Oleellista on tällöin yhteiskunnan järjestys ja sen perusta. Hobbesin kehittämän näkökulman mukaan järjestys on aina konventionaalinen. Me emme voi perustaa yhteiskunnan järjestystä joihinkin yleispäteviin periaatteisiin, vaan nämä periaatteet ovat aina poliittisen vallan tekemät ja niistä voidaan aina ajatella periaatteessa toisin. Järjestys edellyttää aina suvereenia valtaa, jolla on kyky määritellä voimassa olevan järjestyksen sisältö ja ylläpitää tätä järjestystä. Tätä ajattelutapaa kutsutaan nykyisin oikeuspositivismiksi. Sen mukaan siis oikeusjärjestys on yhtä kuin stabilisoitu valtajärjestys. Se sääntelee poliittisten päätösten tekojärjestyksen, yhteiskunnan hallinnon, tuomiovallan käytön ja kansalaisten oikeudet ja velvollisuudet. Tämä oikeuspositivistinen ajattelutapa on edelleenkin vallitseva perusparadigma oikeusjärjestyksen ymmärtämisessä.

Tämän oikeuspositivistisesti tulkitun järjestyksen keskeinen ongelma on suvereenin vallan ja sen luoman järjestyksen välinen suhde. Nykyinen oikeuspositivismi, joka lähtee siitä, että suvereeni valta kuuluu kansalle (demokratia), esittää, että tätä kansalaisten valtaa käytetään oikeusjärjestyksen edellyttämällä tavalla. Valtiosääntöoikeus määrittelee poliittisten päätöstenteon muodot. Toisin sanoen, kansa on suvereeni valtiosääntönsä osoittamalla tavalla. Tässä ajattelutavassa siis suvereenin vallan käyttö samaistuu vallan käytön tulokseen, oikeusjärjestykseen. Nykyisen oikeuspositivismin teoreettisesti johtava edustaja, Hans Kelsen, ajattelee juuri näin: Järjestäytyneessä yhteiskunnassa ei ole suvereenia valtaa järjestyksen ulkopuolella. Hobbesin näkemys taas on, että järjestäytynyt yhteiskunta voi säilyä vain, jos on olemassa suvereeni valta tämän järjestyksen ulkopuolella, joka ei ole luomansa järjestyksen sitoma. Tämä valta voi ryhtyä mihin toimenpiteisiin tahansa järjestyksen ylläpitämiseksi. Tämä näkemys ei ole vain semanttinen, vaan taustalla on erilainen perusajatus (oikeus)järjes-

tyksen ja yhteiskunnan välisistä suhteista. Kelsenin ajatuksen mukaan yhteiskuntajärjestys on itse itseään sääntelevä mekanismi, jossa järjestelmän muutokset ja järjestelmän suojele voidaan tehdä järjestelmän sisällä. Hobbesin näkemyksen mukaan taas yhteiskuntarauha (järjestys) on aina uhanalainen. Järjestys ei pysy pystyssä, ellei sillä ole järjestyksen kannalta ulkopuolista tukea. Kysymys on siis ns. oikeuden autonomiasta.

Luvussa, jossa Hobbes tarkastelee suvereenin oikeuksia, jotka ovat periaatteessa rajattomat, mutta joita sitoo oikeuksien tarkoitus, rauhantilan ylläpito yhteiskunnassa, tulee ilmi, mikä on tekijän mielestä yhteiskuntarauhaa häiritsevä tekijä, ja miten se voidaan eliminoida. Yhteiskuntarauhaa järkyttävät aina ”väärät” opit ja ajatukset. Kaikki sellaiset opit, jotka asettavat jonkun muun paitsi Jumalan suvereenin yläpuolelle, ovat vaarallisia. Sen lisäksi ne ovat Hobbesin mukaan vääriä, koska luonnonlain vaatimus siitä, että rauhaan on pyrittävä, on tosi (deduktiivisesti oikein johdettu). Opit, jotka aiheuttavat epäjärjestyksiä ovat tämän luonnonlain vastaisia ja siis vääriä. Suvereenin vallan ylläpito edellyttää siis sen seikan kontrollia, että ”oikeat” opit ovat yhteiskunnassa vallalla. Tämä suvereenin vallan funktio ei luonteensa vuoksi ole oikeudellisesti (normein) säädeltävissä, koska opeissa ei ole kysymys normeista. Hobbesille vääriä oppeja olivat ennen kaikkea katolisen kirkon teologia ja sen taustalla oleva Aristoteleen filosofia. Ne asettavat maallisen vallan ulkopuolelle ja yläpuolelle uskonnollisen oppijärjestelmän ja sen toteuttajan kirkon. Näitä oppeja hän analysoi *Leviathan*-teoksen lopussa luvussa, jolla on paljon puhuva otsikko ”Pimeyden valtakunnasta”. Tätä vastaan Hobbes asettaa tieteellisen (geometrisen) päättelyn, jota hän toteuttaa teoksessaan.

Yleistettynä Hobbesin ajatus merkitsee, että yhteiskunnan normatiivinen järjestys on aina riippuvainen ja sidoksissa yhteiskunnassa vallitseviin muihin oppeihin. Oikeusjärjestyksen ja yhteiskunnassa vallitsevien oppien pitää olla sopusoinnussa keskenään. Tämän harmonian ylläpito on suvereenin vallan tehtävä. Tehtävää ei voitu eikä voida säädellä oikeusnormein. Ainakin tässä suhteessa suvereenin vallan käyttö on oikeusjärjestyksen ulkopuolella.

Tämän päivän maailmassa, jos tarkastelemme sitä Hobbesin teorian valossa, on eräitä mielenkiintoisia piirteitä juuri ajateltaessa oikeusjärjestyksen ja vallitsevien oppien välisiä suhteita. Suvereeni valta, joka Euroopassa on muodollisesti osittain kansallisvaltioilla, osittain Euroopan unionilla, on abstrahoitunut niin, että sitä ei voida enää yhdistää joihinkin henkilöihin. Tässä mielessä Kelsenin näkemys siitä, että järjestelmä sinänsä on suveree-

ni, on perusteltu. Tässä ei ole mitään yllättävää. Mielenkiintoista on sen sijaan katsoa tämän päivän näkökulmasta vallitsevan järjestyksen (EU:n järjestyksen ja jäsenvaltioiden kansallisen järjestyksen) suhteita ”oikeisiin oppeihin”.

Ensinnäkin on ilmeistä, että ei ole olemassa mitään selvästi yksilöitävää ihmisryhmää, joka valvoisi, että yhteiskunnassa vallitsevat opit ovat sopu-soinnussa vallitsevan järjestyksen kanssa. Faktisesti kuitenkin voimassa olevan järjestelmän kannalta sopusoinnussa olevat tiedot ja näkemykset ovat myös yhteiskunnassa vallitsevia näkemyksiä. Tänä päivänä järjestys itse sosiaalipsykologisesti tuottaa tämän tuloksen tai sitten vallitsevat opit tuottavat voimassa olevan järjestyksen. Kumpi vaikuttaa toiseen ja miten, on avoin kysymys.

Georg Jellinek teoksessaan *Yleinen valtio-oppi (Allgemeine Staatslehre)* on eräs niitä harvoja, jotka ovat tätä asiaa koskettelleet. Kuten tunnettua Jellinek katsoo, että tosiasiallisella järjestyksellä on sosiaalipsykologisesti ns. normatiivinen voima: Ihmiset katsovat yleensä oikeaksi sen, mikä on vallitsevaa ja tulkitsevat todellisuuden sen mukaisesti (*die normative Kraft des Faktischen*).

Mainitun suhteen (*faktinen – normatiivinen* tai *voimassa olevat opit – voimassa oleva järjestys*) tutkiminen Hobbesin *Leviathan*-teoksessa esittämän käsitteistön valossa olisi mitä ajankohtaisin tehtävä sekä juridiikan että valtioteorian kannalta. Ilmeiseltä nimittäin näyttää, että valtiosääntö-oikeus väittäessään toisaalta ajattelun ja tiedottamisen olevan vapaata ja toisaalta päätösvallan olevan kansanedustuslaitoksen käsissä on etääntynyt yhteiskunnan todellisuudesta.

Kirjallisuutta

Hobbes, Thomas: *Leviathan eli kirkollisen ja valtiollisen yhteiskunnan aines, muoto ja valta*. Suomentanut Tuomo Aho. Vastapaino, Tampere 1999. Alkuteos *Leviathan, or the Matter, Forme, & Power of a Common-Wealth Ecclesiasticall and Civill*, 1651. Hobbes, Thomas: *Leviathan*. Edited by Macphersson, C. Harmondsworth, 1968. Macpherssonin esipuhe tähän laitokseen on alan klassikko. Schnur, R. (toim.): *Staatsräson*, Berliini 1975. Jellinek, Georg: *Allgemeine Staatslehre* 2. Auflage, Berliini 1905. Kelsen, Hans: *Der Soziologische und Juristische Staatsbegriff*, Neudruck von Auflage 1928, Aalen 1962. Schmitt, Carl: *Der Leviathan in der Staatslehre des Thomas Hobbes. Sinn und Fehlschlag eines politischen Symbols*. Hohenheim, Köln 1982 (1938).